

Новиков А. О.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ І. О. ОРЖИЦЬКОГО «ЕТНО-НАЦІОНАЛЬНА Й КУЛЬТУРНА СВОЄРІДНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ В КРАЇНАХ АНДІЙСЬКОГО РЕГІОНУ (ПЕРУ, БОЛІВІЯ, ЕКВАДОР) У 20-Х – 80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ» (Х.: МАЙДАН, 2016, 353 С.)

Минуло понад десять років відтоді, як І. Оржицький презентував свою монографію «Ми світло і правда, обернені в камінь...», завдяки якій науковці й широкий читачий загал дістали змогу познайомитись із ґрунтовним фаховим аналізом літературного процесу трьох латиноамериканських країн, що належать до спільного мовно-культурного простору, – Перу, Болівії й Еквадору – упродовж семи десятиліть бурхливого ХХ ст. Нова монографія шановного автора, на перший погляд, присвячена тим самим проблемам. Але це тільки на перший погляд. Насправді, дослідник докорінним образом переробив попередню працю, доповнив її значним за обсягом теоретичним розділом «Літературно-культурна самобутність у Латинській Америці та терміни певні й непевні», суттєво розширив три інші розділи, в яких висвітлюється літературний процес згаданих країн. В аналізованій розвідці науковець суттєво доповнив підрозділи, в яких характеризується творчість багатьох латиноамериканських літераторів. Йдеться, зокрема, про творчість Г. Чурати, Х.М. Аргедаса, М.В. Льюїси, С. Кальво, А.Б. Еченіке (Перу), Х. Саенса (Болівія), Е. Терана, Х.Е. Морено, Г.А. Хакоме (Еквадор) та ін.

Автор має на меті дослідити літературний процес у країнах Андійського регіону 20-х – 80-х років ХХ ст. (етапу визначального у формуванні національного обличчя цих літератур) з урахуванням особливої ролі художнього слова для національного усвідомлення себе в названих країнах і в контексті основних історичних, політичних та культурних проблем описуваної доби; невід'ємною складовою частиною такого аналізу є наголошення своєрідних рис літературного образу світу регіону на тлі загальних латиноамериканських художніх констант.

Варто акцентувати на тому, що монографія добре структурована, складається зі вступу, чотирьох розділів, які членуються на підрозділи й параграфи, та загальних висновків. Все це надає їй дисертаційного характеру. Перший розділ, як і належить такого типу працям, теоретичний, а у трьох подальших, відповідно, розглядаються літературні процеси Перу, Болівії й Еквадору. У висновках автор наголошує, передусім, на тому спільному, що об'єднує літератури згаданих країн на зазначеному етапі їхнього розвитку в єдиний загальнокультурний простір.

Попри те, що в літературознавстві цих країн існують історії власних літератур (загалом у зарубіжній латиноамериканістиці нерідко наголошуються подібності історичного розвитку та художніх рис літератур в Андійському регіоні), досі не було спроб осмислення літературного процесу певного історичного періоду на регіональному рівні, не ставилося й питання про

спільну літературну самобутність регіону. І. Оржицький проводить аналіз літературного процесу на тлі основних політичних, культурних і соціально-економічних подій національного та континентального масштабу, простежує розвиток і зміну художніх напрямів, естетичних і тематичних уподобань, окреслює основні художні імперсональні стереотипи, культуремі, стилістичні кліше, одним словом, усе те, що складається в національний художній образ світу, спільний, з одного боку, для трьох країн регіону, а з іншого – наділений місцевими особливостями. Водночас приділено увагу присутності у художньому й інтелектуальному просторі Перу, Болівії та Еквадору автохтонного мовно-культурного субстрату і його глибинному впливу на проблематику, поетику й стиль. Варто наголосити, що, досліджуючи самобутність латиноамериканської літератури та формування й вираження в ній та кризь неї континентальної чи національної своєрідності, раніше літературознавці приділяли посилену увагу прозі. Натомість, у цій праці наголошено роль також і поетичних текстів у процесі літературного осмислення самобутності.

Хоча це праця історико-літературна, вона має й неабияку теоретичну вагу, бо окреслює підходи до вивчення гетерогенних літератур, зроджених в умовах контакту цивілізаційно й мовно геть відмінних культурних складових частин. Наголошено на самостійності, а подекуди й первинності латиноамериканських самобутнісних пошуків та культурологічних ідей щодо виголошуваних європейськими та північноамериканськими інтелектуалами (це стосується модних постколоніалізму чи мультикультуралізму). Запроваджено термін «*інверсія транскультурації*» з метою означення напрямку транскультураційного процесу, коли представники престижнішої культури переходять на духовні й мовні позиції менш престижної культури. До речі, цей термін вживається в нашій науковій спільноті після попередніх праць автора. Висунуто ідею літературного «гео-логосу» (величезного впливу географії та ландшафту на семантику образів і навіть архітектоніку творів) як художньо-світоглядної риси, якнайяскравіше оприлюдненої саме в літературах Андійського регіону.

Зацікавлення викличуть і розважання над термінами «*національна самобутність*», «*ідентичність*», «*тотожність*», «*самосвідомість*» та їх іспанськими відповідниками, так само як і над термінами «*транскультурація*», «*індіанізм*», «*індіхенізм*», «*неоіндіхенізм*». Сформульовано висновок про недоцільність вживання терміна «*національна ідентичність*», натомість, віддається перевага терміну «*національна самобутність*» як мовно та семантично коректному.

Незаперечна цінність монографії І.Оржицького не тільки в тому, що вона є унікальним джерелом фактів і цитат, необхідних для вивчення літератури Латинської Америки ХХ ст. (це вже саме по собі має колосальне значення, оскільки, за винятком книжки Ю. Покальчука «Сучасна латиноамериканська проза» 1978 р., таких праць українською мовою не існує), а ще і в тому, що вона сприяє ближчому знайомству з континентом, котрий має колосальні природні ресурси та ринки, на яких, як слушно зауважує автор, «є для нас набагато більше вільних ніш, ніж в обережній Європі» (с. 8).

До переваг монографії варто зарахувати й те, що історико-літературна тематика в ній органічно поєднується з багатьма іншими важливими аспектами, які сприяють більш глибокому знайомству з історією, мовою, культурою далекого американського континенту. Наголосивши на принциповій особливості художнього образу світу в літературах Андійського регіону, який полягає у постійному звертанні, як правило, іспаномовних від народження письменників цих країн до корінних, індіанських мов (переважно кечуа та аймара), дослідник зауважує, що це не просто прагнення залюблених в індіанську культуру письменників відтворити деталі індіанського побуту, архаїку, що зникає, а мало не інстинктивний потяг до відтворення мовної ситуації описуваного буття, і тому пропонує вдалий і необхідний термін «соціолінгвістичний акцент» на означення цієї характерної риси літератур регіону. Аналізуючи цю рису впродовж усієї роботи у творах, де двомовна ситуація відіграє іноді й роль мотору оповіді, автор доходить висновку про прагнення деяких письменників створити «двомовну картину світу», яка «за самою своєю природою не може бути органічною, але, парадоксально, виявляється необхідною, принаймні для літератури» (с. 308).

Не лише соціолінгвістичний та психолінгвістичний аспекти роблять цю працю цікавою також для мовознавців – у ній глибоко аналізується стиль багатьох майстрів слова, зроблено коментарі й до нечисленних українських перекладів. Очевидно, що автор ретельно звіряв наявні переклади з оригіналами. Читаючи велику кількість цитат із неперекладених художніх текстів, ловиш себе на думці, що й сам науковець міг би бути

високої якості перекладачем. Щодо цитування уривків із художніх творів, дослідник проголошує: «У праці рясно цитат із художніх текстів. По-перше, аби хоч трохи наблизити читача до відчуття смаку творів, більшість з яких навряд чи колись будуть перекладені українською (та й іншими мовами). А по-друге, автор вважає літературознавство майже точною наукою, цифрами якої є цитати, а основні висновки мають базуватися на текстуально обґрунтованих доказах. Чим більше таких «цифр», тим точнішим буде «підсумок-підрахунок» науковця. І якщо деякі спостереження в цій книзі здадуться комусь хибними, то, мабуть, автор помилився у своїх «розрахунках», але бодай «цифри» він навів точні й численні, які уможливають іншим влучніші висновки» (с. 8).

Книжка може стати в пригоді й історикам та культурологам, зацікавленим Латинською Америкою. І. Оржицький подає стислу, але інформативну характеристику історико-політичних, культурних, навіть економічних особливостей розвитку кожної з трьох країн регіону з метою створення аргументованих висновків про їх духовний розвиток. Ця книжка могла би бути цікавою і для вітчизняних філософів, бо, крім наведеної І. Оржицьким у списку літератури монографії М. Колесова «Філософія и культура Латинской Америки» (Сімферополь, 1991), здається, ніхто в Україні глибоко цією філософією тепер не займається, зокрема філософією латиноамериканської національно-культурної самобутності. Тим часом, спостереження харківського науковця дали б поживу й для наших дискусій про проблематику української самобутності.

Надзвичайно важливо, що книга має алфавітний покажчик усіх вжитих у ній імен. Цей неабиякий копіткий труд автора вельми підвищує значення монографії як інформативного джерела і є, по суті, гарним бонусом до його непересічних наукових напрацювань.

Праця І. Оржицького, поза всяким сумнівом, – подія в нашій філологічній науці. Окрім того, дослідження до певної міри можна вважати своєрідним посібником із вивчення культури Латинської Америки ХХ ст., що суттєво розширює коло його потенційних читачів.